

УДК 373.3.091.12

Хитра З.М.,

викладач циклової комісії природничих дисциплін

Університетського коледжу

Київського університету імені Бориса Грінченка

СУЧАСНИЙ СТАН ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЦІЛІСНОЇ КАРТИНИ СВІТУ: АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІАГНОСТИКИ КОНСТАТУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

У статті аналізуються результати діагностики стану готовності вчителів початкової школи до формування в учнів цілісної картини світу за авторською методикою. Виявлені суперечності між вимогами до якості педагогічної освіти та рівнем фахової підготовки вчителів початкової школи до формування в учнів цілісної картини світу.

Ключові слова: наукова картина світу, пізнання, світогляд молодшого школяра, цілісна картина світу молодшого школяра, формування в учнів цілісної картини світу, природничо-наукове мислення, майбутні вчителі початкової школи.

Постановка проблеми. Модернізація вищої освіти в Україні здійснюється на засадах нової парадигми, сутнісними рисами якої є гуманітаризація, фундаменталізація, інформатизація, особистісна траєкторія розвитку студента. Багатоаспектна фахова діяльність вчителя початкової школи потребує компетентного спеціаліста, який здатен ефективно вирішувати завдання початкової школи. У цьому контексті важливого значення набуває проблема підготовки вчителя початкової школи до формування в учнів цілісної картини світу.

Мета статті полягає у з'ясуванні стану готовності вчителів початкової школи до формування в учнів цілісної картини світу (ЦКС).

Актуальність дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування в учнів ЦКС підтверджена на етапі констатувального експерименту. В опитуванні взяли участь 84 учителя початкових класів м. Києва зі стажем роботи від 5 до 30 років та кваліфікаційною категорією від спеціаліста до спеціалі-

ста вищої категорії. Опитування проводилося за авторською анкету, що включала 25 запитань з різних змістових блоків, пов'язаних тематично з проблемою формування в учнів цілісної картини світу. За результатами відповідей на запитання умовно всіх респондентів, вчителів початкових класів, можна поділити на три групи. Перша група, що становить 26 % опитаних учителів, мають неповне, але близьке до правильного уявлення про сутність ЦКС молодшого школяра; зовсім хибні уявлення має друга група респондентів, що становить 42,85 %, взагалі не знають, не розуміють це поняття 30,95 % — третя група респондентів.

До першої групи належать вчителі, які розуміють цілісну картину світу молодшого школяра тільки як знання дитини про навколишній світ, що об'єднує природничу та соціальну складові, і лише двоє з усіх опитаних (2,3 %) охарактеризували сукупність цих знань як систему, включивши до цього поняття ще цінності та ідеали.

Друга група респондентів запропонувала хибні відповіді щодо сутності ЦКС молодшого школяра, яку вони трактували наступним чином: розвиток людини, взаємодія зі світом, ставлення до світу, уявлення людини, зв'язок навчання з життям, вміння орієнтуватися у навколишньому світі, підготовка учня до середньої та старшої школи, розуміння подій у світі, культура, навчальна програма тощо.

Викликає занепокоєння той факт, що майже третина опитаних вчителів не змогли взагалі дати відповіді щодо сутності ЦКС молодшого школяра. Ми можемо припустити, що така ситуація зумовлена, з одного боку, прогалинами в їхній філософсько-науковій підготовці, а з іншого — складністю цього багатоаспектного поняття.

Як відсутність відповідей у респондентів, так і їх хибність унеможливають здатність результативно проводити роботу без розуміння сутності базового поняття, з яким вчителі мають справу у своїй педагогічній професійній діяльності.

Необхідно зазначити, що отримані результати не диференціюються (не детерміновані) у відповідності зі стажем роботи вчителів початкових класів та їхньою кваліфікаційною категорією. Такі результати анкетування дають нам підстави стверджувати, що як неповне розуміння, так і відсутність розуміння вчителями сутності ЦКС, одного з ключових понять початкової школи, є загальною проблемою.

Однак результати опитування показали, що про необхідність формування в учнів ЦКС у своїй професійній діяльності заявили всі 100 % опитаних. З них 84,5 % вважають таку діяльність невід'ємною частиною своєї педагогічної роботи. І це є позитивним моментом, що дозволяє проводити роботу з ліквідації певних прогалин у їхній теоретичній і методичній підготовці, оскільки існує позитивна мотивація до означеного аспекту професійної діяльності.

Відтак діагностика стану задекларованої наукової проблеми проявила такі суперечності у сучасній педагогічній практиці: між розумінням потреби формування у молодших школярів ЦКС та неготовністю вчителів початкової школи здійснювати цю діяльність; між соціальною значущістю готовності вчителів до формування в учнів цілісної картини світу та їх рівнем підготовки до здійснення такої діяльності.

Нами встановлено, що до чинників, які виступають стимулами для здійснення формування в учнів ЦКС, належать:

- емоційно-позитивне спілкування з учнями — 63 %;
- особистий саморозвиток і професійне зростання — 50 %;
- суспільна користь — 38 %;
- позитивний досвід вчителів — 38 %;
- вимоги нормативних освітніх документів — 26 %;
- відсутність пізнавального інтересу учнів до навчання — 14,28 %.

Більшість вчителів (76 %) вважають світоглядно-виховну роботу такою, яка покликана сприяти соціальному самовизначенню учнів, половина з опитаних вважають, що вона підвищуватиме якість навчання, 34,5 % — що сприятиме креативності у професійній діяльності. Отже, результати відповідей на запитання анкети дають змогу стверджувати, що вчителі на інтуїтивному рівні розуміють необхідність здійснення в початковій школі світоглядно-виховної роботи, здійснюють формування в учнів ЦКС, однак переважно на початковому, неусвідомленому рівні.

Викликає занепокоєння той факт, що майже половині з опитаних вчителів (47,9 %) був невідомий зміст освітніх законодавчих та нормативних документів, де відображена вимога формування в учнів наукового світогляду та цілісної картини світу в початковій школі. Зокрема, тільки 23,8 % опитаних вказали на ДСПЗО (2011 р.), 34,5 % зазначили навчальні програми для 1–4 класів

загальноосвітніх навчальних закладів (2012 р.). На цьому етапі дослідження вчителями не були згадані такі освітні документи, як Закон України «Про освіту», Національна доктрина розвитку освіти України, Система контролю і оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи, Державна програма «Вчитель», де також відображено завдання формування в учнів ЦКС.

Певною мірою це можна пояснити нетривалим часом дії цих документів в освітньому просторі, а також недостатнім висвітленням досліджуваної проблеми у навчально-методичній літературі, що стосується початкової школи. На нашу думку, такі результати побіжно свідчать про складність опанування вчителями нових наукових понять, відтак можуть спричиняти труднощі у проведенні навчально-виховних занять, створенні відповідного методичного супроводу, адекватного добору навчально-методичного інструментарію тощо.

Для нашого дослідження необхідно було з'ясувати, чи розуміють учителі, які саме навчальні предмети покликані формувати в учнів цілісну картину світу. Нами встановлено, що, на думку вчителів, до таких навчальних предметів належать «Природознавство» (88 %), «Я і Україна» (69 %) та «Я у Світі» (50 %). Впровадження в освітнє середовище початкової школи навчальних предметів «Природознавство» та «Я у Світі» відбулося відповідно у 2012 та 2014 рр. Припускаємо, що саме через нетривалий час дії від початку впровадження курсу «Я у Світі» вчителі не могли адекватно та об'єктивно оцінити його потенціал у сприянні формуванню в учнів цілісного світосприйняття та цілісної картини світу. Навчальний предмет «Я і Україна», що поєднує галузі «Природознавство» та «Громадянська освіта», було введено з 2002 р. в освітнє середовище початкової школи, тому за весь період його вивчення було створено потужне навчально-методичне забезпечення.

Затвердження нового ДСПЗО у 2011 р. закономірно зумовило доопрацювання навчальних програм для 1–4 класів, лейтмотивом якого стало структурування результативної частини програми на засадах компетентнісного підходу.

Відповіднододіючого Державного стандарту початкової загальної освіти (2011) замість освітнього курсу «Людина і світ» було впроваджено окремі курси «Природознавство» та «Суспільствознавство». Відтак замість інтегрованого курсу «Я і Україна» було впрова-

джено окремі навчальні предмети «Природознавство» (1–4 кл.) та «Я у Світі» (3–4 кл.).

Отже, на сучасному етапі розвитку початкової освіти формування цілісної картини світу молодшого школяра здійснюється через окремі навчальні предмети «Природознавство» та «Я у Світі», де предметно розводиться формування в учнів природознавчої та соціальної, громадянської компетентностей.

Впровадження нової навчальної програми зумовило створення нових підручників для учнів початкової школи. Щодо вибору респондентами шкільних підручників, зміст яких сприяє вирішенню завдання формування в учнів цілісної картини світу, то виникла така ситуація: 76,19 % вчителів-практиків обрали «Я і Україна» (автори Т.М. Байбара, Н.М. Бібік); 53, 57 % — «Природознавство» (автор І.В. Грущинська); 17,85 % — «Природознавство» (автори Т.Г. Гільберг, Т.В. Сак). Певною мірою це можна також пояснити нетривалим часом впровадження двох останніх підручників в освітнє середовище, а також різними авторськими підходами щодо реалізації завдання формування в учнів ЦКС. Варто зазначити, що тираж цих підручників однаковий.

Більшість вчителів (59,5 %) оцінили стан методичного забезпечення навчального процесу в початковій школі щодо формування в учнів ЦКС як недостатній, 13 % — відповідно забезпечений, 21,4 % опитаних взагалі констатують відсутність такого забезпечення. Отримані результати свідчать про актуальність обраної нами проблеми дослідження та важливість підготовки майбутніх учителів початкової школи до означеного аспекту діяльності.

Реалізація вчителями початкової школи завдання формування в учнів ЦКС неможлива без відповідної науково-методологічної підготовки та їх обізнаності щодо сучасних наукових підходів. Тому в анкеті передбачене питання для з'ясування провідних принципів і способів організації практичної педагогічної діяльності, які обирають учителі з метою формування в учнів ЦКС.

Варто зазначити, що, на думку вчителів, у найбільшій мірі можуть забезпечувати необхідним інструментарієм до формування в учнів ЦКС такі наукові підходи, як системний (59,5), комплексний (49 %), компетентнісний (45 %) та інтегративний (34,5 %). На нашу думку, реалізація різних підходів у навчальному процесі повинна базуватися на принципах органічного поєднання, до-

цілності та взаємного доповнення. Поліпарадигмальне бачення досліджуваної проблеми розкриває багатовимірність ідей щодо її дослідження, але з урахуванням актуальності в нашому дослідженні пріоритетним виступає саме компетентнісний підхід. Це підкріплюється тим, що сучасні навчальні програми для 1–4 класів побудовано на засадах особистісно зорієнтованої парадигми освіти, системного і компетентнісного підходів, що зумовлює відповідний відбір змісту і чітке визначення результативного складника його засвоєння.

Незважаючи на певну неготовність вчителів початкових класів до формування в учнів цілісної картини світу, позитивним є те, що вони адекватно розуміють та дотримуються принципів світоглядної освіти, а саме: цілності та системності, відкритості, плюралізму думок і свободи вибору, єдності загального і конкретного, гармонізації взаємин.

Щодо методів навчання, завдяки яким можна найбільш ефективно формувати в учнів ЦКС, то, на думку вчителів, провідними будуть пояснювально-ілюстративні (61,9 %), евристичні (40,5 %) та дослідницькі (56 %). До найбільш оптимальних форм організації навчального процесу, що забезпечують ефективність формування в учнів ЦКС, належать урок (55 %), екскурсія (60,7 %) та уроки серед природи (62 %). Лише незначна частка з опитаних вчителів початкових класів обрала тематичні конференції, домашню роботу та гуртки. Недостатнє розуміння вчителями виховного та освітнього потенціалу таких видів роботи дозволило нам визначити слабкі місця у системі професійної підготовки майбутніх учителів щодо формування в учнів ЦКС. У зв'язку з цим у нашому дослідженні ми приділяємо значну увагу альтернативним методам і формам організації навчального процесу в початковій школі.

Позитивним є той факт, що вчителі в переважній більшості погоджуються щодо необхідності реалізації індивідуального підходу у формуванні ЦКС в молодших школярів, більшість опитаних згодні з потребою орієнтування учнів на самостійну пізнавальну діяльність (67,85 %), а також залучення до гурткової роботи (26 %).

Щодо засобів формування в учнів ЦКС, якими, на нашу думку, мають володіти вчителі, найбільшої значимості набувають структуро-логічні схеми та навчальні моделі у початковій школі. Вони

є зовнішньою опорою для виконання розумових операцій з метою осмислення внутрішньої суті явищ, предметів навколишнього світу, тобто теоретичної інтерпретації результатів дослідів, практичних робіт, спостережень та фактів, одержаних з підручників або повідомлених учителем. Наочність моделі має узагальнений зміст, тобто за нею створюється образ не просто конкретного об'єкта (групи об'єктів), а сукупності його істотних ознак, властивостей. Моделі дають можливість створювати в учнів наочні образи абстрактних понять, зв'язків, які образною наочністю створити не можна. Застосування моделей та моделювання сприяє переходу школярів від конкретно-образного до абстрактного мислення, дає змогу підвищити науково-теоретичний рівень знань.

На жаль, щодо вміння створювати моделі та опорно-логічні схеми з навчальних предметів «Природознавство», «Я і Україна» та «Основи здоров'я», то серед опитаних вчителів 49 % не володіють цим вмінням. Враховуючи те, що ЦКС є складним багатоаспектним та поліструктурним феноменом, тобто до її складу входить велика кількість взаємодіючих підсистем, компонентів та складових, що вимагатиме високої науково-методичної компетентності від вчителів, то в нашому дослідженні цьому питанню приділяється увага.

Важливо зазначити, що всі опитані вчителі, без жодного винятку, світоглядну роботу з учнями вважають привабливою, оскільки:

- вона підвищує інтерес учнів до навчання — 60,7 %;
- підвищується ефективність роботи, позитивний результат — 49 %;
- цікаво створювати щось нове та оригінальне — 33,3 %;
- з'являється можливість реалізувати свою майстерність, досвід та сили — 30 %;
- усвідомлюються власні професійні здібності — 13 %.

Незважаючи на виявлені проблеми у готовності вчителів здійснювати формування в учнів ЦКС, в цілому можемо стверджувати про наявність сформованого в них ціннісно-мотиваційного ставлення до означеного аспекту діяльності, а також про потребу до самостійного пошуку необхідної інформації.

Проведене анкетування вчителів початкових класів дозволило нам оптимізувати хід нашого експерименту, в якому ми передбачили впровадження авторського спецкурсу. У нашому дослідженні

ми намагаємося спонукати студентів, майбутніх учителів початкової школи, до цілеспрямованого та системного засвоєння знань не тільки з загальноосвітніх та спеціальних дисциплін, а також під час вивчення спецкурсу «Педагогічні технології формування в учнів цілісної картини світу».

Проаналізувавши причини, які заважають вчителям-практикам здійснювати систематично роботу щодо формування в учнів ЦКС, нами встановлено, що у 54,7 % це — відсутність інформації про відповідні педагогічні технології, у 58 % — слабкий зв'язок науки та педагогічної практики, у 31 % — це брак часу.

До чинників, які також перешкоджають здійсненню формування в учнів ЦКС, на думку вчителів, належать такі:

- невміння реалізувати педагогічні технології формування в учнів ЦКС (46,4 %);

- несформований власний науковий світогляд (наукова картина світу) (41,6 %);

- невпевненість у собі (12 %);

- схильність до конформізму (прагнення не відрізнятися від інших) (0,95 %);

- власна інерція (0,83 %).

З огляду на вказані причини, які заважають вчителям здійснювати формування в учнів ЦКС, ми приділили значну увагу проблемі формування у майбутніх фахівців наукової картини світу та набуттю вмінь реалізовувати педагогічні технології формування в молодших школярів ЦКС.

Варто зазначити, що проведене опитування вчителів початкових класів підтвердило потребу в спеціальній підготовці до формування в учнів ЦКС (94 % опитаних) і зацікавленість у новаціях щодо цього аспекту професійної діяльності (96 %).

Висновки. Відтак ми можемо констатувати наявність освітніх мотивів та потреб у вчителів початкових класів, що проявляється у позитивних установках до означеного аспекту діяльності, у прагненні самореалізації, моральній відповідальності, активній життєвій та професійній позиціях, прагненні опанувати педагогічні технології формування в учнів ЦКС, оцінювати їхню ефективність, здійснювати моніторинг та корекцію власної діяльності, а також відображає потребу вчителів у неперервній професійній освіті. Аналіз результатів анкет учителів початкових класів щодо їхньої го-

товності формувати в учнів цілісну картину світу слугував для нас підставою до проектування та впровадження у професійне освітнє середовище технологічної моделі підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування в учнів ЦКС.

В статье анализируются результаты диагностики состояния готовности учителей начальной школы к формированию у учащихся целостной картины мира по авторской методике. Выявлены противоречия между требованиями к качеству педагогического образования и уровнем профессиональной подготовки учителей начальной школы к формированию у учащихся целостной картины мира.

Ключевые слова: научная картина мира, познание, мировоззрение младшего школьника, целостная картина мира младшего школьника, формирование у учащихся целостной картины мира, естественнонаучное мышление, будущие учителя начальной школы.

The article analyzes the results of diagnostics of primary school teachers' readiness to form the students' holistic world view by the author's original technique. The article identifies contradiction between the requirements of quality of pedagogical education and level of primary school teachers' professional training to develop students' holistic world view.

Key words: scientific picture of the world, cognition, junior student's world view, students' holistic world view, development of students' holistic world view, scientific thinking, future teachers of elementary school.